

SZOKÁSJOGI JOGELLENESSÉGET KIZÁRÓ OKOK A MAGYAR KIRÁLYI KÚRIA GYAKORLATÁBAN (1880–1940)**

<https://doi.org/10.51783/ajt.2025.4.03>

A Csemegi-kódex általános része a jogellenességet kizáró okok közül kizárólag a jogos védelmet és a végszükséget szabályozta. A 20. század elején a magyar büntetőjogi irodalomban megjelent az Adolf Merkel nevéhez köthető jogtalanság egységességének tana, minek következtében általánosan elfogadott dogmatikai állásponttá vált, hogy a jogellenességet kizáró okok forrása nem kizárólag a büntetőtörvény lehet. A jogtudósok között (pl. Angyal, Finkey, Vámbéry) konszenzus volt abban, hogy egy cselekmény jogellenességét a jogrendszer egységének elvéből kiindulva valamennyi köz- és magánjogi norma kontextusában kell vizsgálni, valamint abban is egyetértés mutatkozott, hogy a szokásjogilag fennálló jogellenességet kizáró okok taxatív felsorolása lehetetlen, hiszen azok elfogadottságát a társadalmi változások jelentős mértékben befolyásolják. Tanulmányomban elsőként azt mutatom be, hogy milyen dogmatikai elvek álltak a szokásjogilag fennálló jogellenességet kizáró okok elismerése mögött, kiemelt hangsúlyt fektetve az anyagi jogellenesség koncepciójára és a szokásjog jogforrási helyzetének bemutatására a nullum crimen elvek „hézagában”. A dogmatikai háttér áttekintését követően a Magyar Királyi Kúria 1880 és 1940 közötti határozatait elemezve prezentálom, hogy a jogirodalom által nevesített okok közül melyek jelentek meg a legfelsőbb bírói fórum gyakorlatában. Ennek során arra is választ kívánok adni, hogy az egyes kizáró okok felhívása során a bíróság milyen dogmatikai érvek mentén zárta ki a cselekmény jogellenességét. A releváns szakirodalom áttekintését és a kúriai határozatok szisztematikus feldolgozását követően sikerült kimutatnom, hogy az alábbi szokásjogi alapon nyugvó vagy szokásjogilag kialakított tartalommal bírójogellenességet kizáró okok jelentek meg legfelsőbb bírói fórum gyakorlatában: házi fegyelmi jog, sértetti beleegyezés, köteleesség-összeütközés, hivatásbeli jogok és kötelezettségek gyakorlása. A szokásjogi jogellenességet kizáró okok és a materiális jogellenesség kapcsolatát illetően megállapítható, hogy az anyagi jogellenesség koncepció elfogadását sejteti a „kriminalitás” hiányának többszöri kiemelése az elemzett ítéletekben, azonban az megmaradt pusztán ornamentációnak, ugyanis érdemi utalás egyik ítéletben sem történt a jogellenesség materiális oldalára.

* PhD-hallgató, SZTE ÁJTK, 6720 Szeged, Tisza L. krt. 54. E-mail: vbenedek2000@gmail.com.

** A Kulturális és Innovációs Minisztérium Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programjának Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

BEVEZETÉS

A jogállami büntetőjog egyik legfőbb princípiuma a *nullum crimen/nulla poena sine lege scripta* elve, amely pozitív oldalról az írott büntetőtörvény követelményét, negatív oldalról pedig a büntethetőséget és szankciót megalapozó, valamint szigorító szokásjog tilalmát jelenti.¹ Negatív oldalról közelítve az alapelv nem jelent generális tilalmat a büntetőjogi szokásjogra nézve, ugyanis nem ellentétes az anyagi jogi legalitás elvével, ha a bíró alkotta jog az elkövető javára szolgál.² Ennek következtében a szokásjogi fennálló, törvényben nem szabályozott jogellenességet kizáró okok nem sértik a *nullum crimen sine lege scripta* elvét, hiszen büntethetőségi akadályok lévén szűkítik a büntetőjogi felelősség körét.³ Mivel a jogtörténeti fejlődés során kialakult, írott jogban nem szabályozott jogellenességet kizáró okok jelentős részét (pl. kötelesség-összeütközés, hivatásbeli jogok gyakorlása) ma sem szabályozza írott jogforrás, így azok immanens tartalmának történeti értelmezése hozzájárulhat a 21. századi dogmatikai kategóriák mélyebb megértéséhez is.

A *büntettekről és vétségekről* szóló 1878. évi V. törvénycikk hatálya alatti időszak azért jelent megfelelő kutatási intervallumot, mert az első magyar büntetőtörvény általános része két jogellenességet kizáró okot (jogos védelem, végszükség) ismert,⁴ így a többi – jogellenességet elimináló – büntethetőségi akadály kidolgozása a jogirodalomra és a bírói gyakorlatra hárult. Tanulmányomban elsőként arra a kérdésre keresem a választ, hogy melyek voltak azok a dogmatikai elvek, amelyek megalapozták a törvény feletti jogellenességet kizáró okok elfogadottságát a 19–20. századi jogirodalomban. Ehhez szorosan kapcsolódik a különböző jogellenesség-konceptiók vizsgálata, ugyanis a materiális jogellenességnek kiváltképp fontos szerep jut a törvény feletti büntethetőségi akadályok értelmezésénél.⁵ A dogmatikai áttekintést követően a Magyar Királyi Kúria 1880 és 1940 között született határozatait elemezve mutatom be, hogy a jogirodalom által nevesített okok közül, melyek jelentek meg a legfelsőbb bírói fórum gyakorlatában. Ennek során arra is választ kívánok adni, hogy az egyes kizáró okok felhívása során a bíróság milyen dogmatikai érvek mentén zárta ki a cselekmény jogellenességét.

¹ NAGY Ferenc: *Anyagi büntetőjog. Alapvetések és a bűncselekmény tana* (Szeged: Iurisperitus 2020) 76.

² BELOVICS Ervin: *Büntetőjog I. Általános rész* (Budapest: ORAC 2022) 103.

³ BELOVICS Ervin: *A büntethetőséget kizáró okok* (Budapest: HVG-ORAC 2009) 171.; NAGY Ferenc: „A jogellenességet kizáró okok elvi kérdéseiről” *Acta Universitatis Szegediensis* 2001/12. 13.

⁴ ANGAL Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve* (Budapest: Athenaeum 1909) 385.; Lőw Tóbiás: *A magyar büntetőtörvénykönyv és teljes anyaggyűjteménye I.* (Budapest: Pesti könyvnyomda 1880) 513–521.

⁵ HOLLÁN Miklós: „Megkésett búcsú a társadalomra veszélyességtől” *Jogelméleti Szemle* 2003/4. 14.

1. A SZOKÁSJOGILAG FENNÁLLÓ JOGELLENESSÉGET KIZÁRÓ OKOK DOGMATIKAI HÁTTERE

1. 1. A JOGTALANSÁG EGYSÉGESSÉGÉNEK TANA

Finkey Ferenc megállapítása alapján a 20. századi büntetőjogi dogmatikában uralkodóvá vált az Adolf Merkel nevéhez köthető ún. jogtalanság egységességének tana, amely szerint a jogtalanság a jogszabályban kifejezésre jutó közakarat és elkövető egyéni akarata közötti különbség.⁶ Ennek következtében a jogellenességet egységesen kell kezelni, a büntetőjogi és a büntetőjogon kívüli (például magánjogi) jogtalanság között nincs kvalitatív különbség.⁷ Finkey szerint a Csemegi-kódex általános része kimerítően sorolta fel a valamennyi bűncselekmény esetén alkalmazható jogellenességet kizáró okokat, azonban további speciális büntethetőségi akadályok vezethetők le egyfelől a büntetőtörvény hallgatásából, másfelől a magánjog és a közjog egyéb általános elveiből.⁸ A jogtalanság egységességének tanát képviselte Vámbéry Ruzssem is, aki szerint a „jogrendnek közös célja által adott egységéből következik”, hogy a jogellenesség kérdését a tárgyi jogforrások összességét figyelembe véve kell megítélni,⁹ tehát a jogalkalmazónak nemcsak a Btk. rendelkezései, hanem valamennyi köz- és magánjogi norma alapján kell döntést hoznia a jogtalanság kérdésében. Ezt erősítette meg Heller is, aki szerint a jogszerűség-jogellenesség kérdésében a bírónak nem kizárólag a büntetőtörvényt kell szem előtt tartania, hanem a teljes tárgyi jogot.¹⁰ A tárgyi jog azonban a 19–20. századi magyar jogrendszerben nem kizárólag az írott jogforrásokat foglalta magában, hanem a szokásjogot is. Elég csak azt kiemelni, hogy az 1959. évi Ptk. megalkotásáig a magánjog egyik elsődleges forrását a szokásjog képezte.¹¹ Ez alapján választ kell adni arra a kérdésre, hogy a Csemegi-kódex megalkotásával és a *nullum crimen* elvek jogrendszerbe való bevezetésével milyen szerep jutott a szokásjognak a büntetőjogdogmatika rendszerében.

1. 2. A SZOKÁSJOG JOGFORRÁSI HELYZETÉNEK KÉRDÉSE A BÜNTETŐJOGBAN

A szokásjog kútfői jellegét illetően ellentétes nézetek bontakoztak ki a 20. századi jogirodalomban. Angyal kissé anakronisztikus módon jogforrási hatályt tulajdonított

⁶ FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve* (Budapest: Grill 1914) 204.

⁷ FINKEY (6. lj.) 204.

⁸ FINKEY (6. lj.) 217.

⁹ VÁMBÉRY Ruzssem: *Büntetőjog I. kötet* (Budapest: Grill 1913) 223.

¹⁰ HELLER Erik: *A magyar büntetőjog tankönyve. Bevezetés és általános rész* (Szeged: Szent István Társulat 1931) 151.

¹¹ SZLADITS Károly: „Második cím: Jogszabálytan” in SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar magánjog I. Általános rész, személyi jog* (Budapest: Grill 1941) 118., 120–122. GROSSCHMID Béni: *Magánjogi előadások. Jogszabálytan* (Budapest: Athenaeum 1905). 54.

a szokásjognak, álláspontja szerint a szokásjog akár új tényállást is konstituálhat.¹² Angyal ezt abból vezette le, hogy a *magyar büntető-törvénykönyvek (1878:V. törvénycikk és 1879:XL. törvénycikk) életbeléptetéséről* szóló 1880. évi XXXVII. törvénycikk rendelkezésiből közvetlenül csak az vezethető le, hogy a büntettek és vétségek kizárólag törvény állapíthat meg büntetést,¹³ azaz Angyal a kódex rendelkezéseit a *nulla poena sine lege* elvre redukálta. Ez az álláspont azonban több ponton is megkérdőjelezhető. A Csemegi-kódex 1. §-a *expressis verbis* kimondta a *nullum crimen sine lege* követelményét,¹⁴ s habár a hatálybaléptető rendelkezés valóban csak a szankciót megalapozó szokásjogi és egyéb normák hatályvesztéséről rendelkezett, ennek azonban nem lehet olyan jelentéstartalmat tulajdonítani, hogy a kódexben deklarált alapelv alkalmazási körét leszűkítse. A kódex indokálása is rögzíti a modern értelemben vett *nullum crimen sine lege scripta* követelményét, amikor kimondja, hogy a „a büntettnek, valamint a büntetésnek előfeltétele, a pozitív törvény”.¹⁵ Emellett a törvény indokálása kiemeli, hogy a *nullum crimen* elv kizár minden típusú bírói analógiát,¹⁶ azaz kirajzolódik a modern *nullum crimen stricta* követelménye is.

Angyalhoz hasonló módon Finkey is elismerte a szokásjog jogforrási szerepét a büntetőjogban, azonban hangsúlyozta, hogy az kizárólag a *nullum crimen* elvek által teremtett korlátokon belül érvényesülhet, így a szokásjog jogalkotó erővel nem rendelkezhet a büntetőjog területén, új tényállást nem konstituálhat.¹⁷ A szokásjog büntetőjogban betöltött szerepét tovább cizellálta Heller, aki szerint e jogforrás két formában jelentkezhet a büntetőjogban az említett alapelvi keretek között: egyfelől, mint *desuetudo*, mikor a jogalkalmazó bizonyos tényállásokat nem szankcionál, másrészt mint *conseutudo*,¹⁸ azaz jogalkotó szokásjog. Heller ez utóbbi mellett hozta fel példaként a szokásjogilag kialakult jogellenességet kizáró okokat és a bűncselekményi egység egyes típusait.¹⁹ Ez alapján látható, hogy a jogtudós a *nullum crimen* elvekkel összhangban állónak tekintette az elkövetőre *in melius* ható jogalkotó szokásjog létét a kodifikált büntetőjogban.

¹² ANGAL (4. lj.) 96.

¹³ ANGAL (4. lj.) 96.; 1880. évi XXXVII. tc. a magyar büntető-törvénykönyvek életbeléptetéséről. 2. §: E határnaptól kezdve hatályukat veszítik a törvényeknek, rendeleteknek, szabályoknak és szabályrendeleteknek mindazon rendelkezései, továbbá a szokásjognak mindazon megállapításai, melyek a magyar büntető-törvénykönyvek intézkedéseinek tárgyát képező valamely cselekményre vagy mulasztásra büntetést határoznak.

¹⁴ 1878. évi V. tc. 1. §: Büntetett vagy vétséget csak azon cselekmény képez, melyet a törvény annak nyilvánít.

¹⁵ 1878. évi V. tc. Részletes indokolás a 2. §-hoz.

¹⁶ Uo. Lásd bővebben: NAGY Ferenc: „Nullum crimen/nulla poena sine lege elv történeti háttéréről” in JAKAB Éva – POZSONYI Norbert (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Molnár Imre egyetemi tanár 80. születésnapjára* (Szeged: Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar 2014) 299–300.

¹⁷ FINKEY (6. lj.) 98–99.

¹⁸ HELLER (10. lj.) 83–84.

¹⁹ HELLER (10. lj.) 83–84.

1.3. AZ ANYAGI JOGELLENESSÉG A KORABELI DOGMATIKÁBAN

Az előző fejezetben megállapítást nyert, hogy a szokásjogi jogellenességet kizáró okok dogmatikai alapját a jogtalanság egységességének tana és ebből következően a szokásjog jogforrási jellegének elismerése jelentette. Ez azonban maga után vonja annak a kérdésnek a megválaszolását, hogy a korabeli dogmatika milyen jogellenesség-felfogást követett, s az milyen kapcsolatban volt az ún. törvény feletti büntethetőségi akadályok elismerésével. A téma szempontjából a materiális jogellenességnek van jelentősége, amely a 20. század elején jelent meg hazai büntetőjog-tudományban.²⁰ A jogellenesség materiális oldalának alapvetően két funkciója van: (1) egyrészt a formális jogellenesség tartalmi indokát nyújtja, (2) másrészt büntetőjogi felelősséget szűkítő hatása van, ugyanis egy tényállásszerű és formálisan jogellenes magatartás is lehet jogszerű, ha a jogtárgysértést megfelelő társadalmi előnnyel kompenzálják.²¹ Ennek következtében megállapítható, hogy az anyagi jogellenességnek a szokásjogi jogellenességet kizáró okok kialakításánál esszenciális szerep jut.²² Kérdés, hogy a 20. század dogmatikusai összekapcsolták-e a kettő dogmatikai kategóriát, vagy más elméleti alapból következtek e fenti jogellenességet kizáró okok létre.

A 20. század elején két ellentétes álláspont bontakozott ki a büntetőjog-dogmatikában a jogellenesség megítélése körében: a jogtudósok egy része kizárólag a jogellenesség alaki felfogását képviselte, a másik csoportjuk azonban annak materiális oldalát is elismerte.²³ Formális álláspontot képviselt Vámbéry, aki szerint az alaki-anyagi jogellenesség distinkció funkciótlan, ugyanis a formális és materiális jogellenesség esetleges ellentéte esetén kizárólag a tételes jog köti a jogalkalmazót. Vámbéry szerint azzal, hogy a materiális jogellenesség egy társadalmi eszményhez méri a tárgyi jog tartalmát, lényegében kiszolgáltatja azt a bírói önkénynek.²⁴

A 19–20. századi német dogmatikusok a jogellenesség materiális oldalát rendszerint valamely metajurisztikus elemből származtatták, ilyen volt Dohnánál a büntetőjog védelmi célja,²⁵ Mayernél a „kulturnorma”,²⁶ Lisztnél pedig a társadalmilag káros (antiszociális) magatartás.²⁷ A magyar jogtudósok közül elsőként kiemelendő Degré Lajos jogellenesség-konceptiója, amit a „jogtalanság tartalmi dualizmusának” nevezett. Degré az említett német jogtudósokhoz hasonlóan egy tételes jogon kívüli zsinórmértéket csatornázott be a jogellenesség fogalmába, mégpedig a tár-

²⁰ MÉSZÁROS Ádám Zoltán: „A bűncselekmény fogalmának alakulása” *Büntetőjogi Szemle* 2014/3. 28.

²¹ TOKAJI Géza: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban* (Budapest: KJK KERSZÖV 1984) 50.

²² HOLLÁN (5. l.) 14.

²³ LAKÓ Ibolya: „A bűncselekmény-fogalom alakulása hazánkban a századfordulótól a Btá-ig” *Jogtudományi Közlöny* 1982/4. 285.

²⁴ VÁMBÉRY (9. l.) 224.

²⁵ Alexander DOHNA: *Die Rechtswidrigkeit: als allgemeingültiges Merkmal im Tatbestande strafbbarer Handlungen: ein Beitrag zur allgemeinen Strafrechtslehre* (Halle: Waisenhaus 1905) 16.

²⁶ Max Ernst MAYER: *Rechtsnormen und Kulturnormen* (Breslau: Schletter 1903) 17–26.

²⁷ Franz von LISZT: *Lehrbuch des Deutschen Strafrechts* (Berlin/Leipzig: De Gruyter 1921) 139–140.

sadalomban meggyökeresedett etikai értékmeggyőződést.²⁸ Angyal – Dohna tanai nyomán – a jogtalanság tartalmi oldalának a helytelenséget tartotta, azaz a magatartás materiálisan akkor jogellenes, ha egy nem helyes célnak nem helyes eszköze.²⁹ Hozzá kell tenni, hogy Angyal már összekapcsolta ezt az elvet a büntetőtörvényben nem szabályozott jogellenességet kizáró okokkal: a szerző kiemelte, hogy vannak olyan cselekmények, amelyek a büntetőkódex normáiba ütköznek, azonban ezzel együtt a sértett joghoz képest egy értékesebb érdeket is szolgálnak, minek következtében az állam hallgatólag (a szokásjogi jogellenességet kizáró okok elismerésével) büntetlennek nyilvánítja e cselekményeket.³⁰

A fenti módszertan legfőbb hiányossága – mint azt Irk Albert – is megállapította, hogy az egyes jogon kívüli kategóriák kiválasztása valamelyest önkényes, ugyanis nem igazolt, hogy miért éppen az adott metajurisztikus elem adja a jogellenesség tartalmi igazolását. Emellett e rendszerint filozófiai kategóriák funkciótlanak, ugyanis a jogalkalmazót normatív értelemben nem kötelezik.³¹ A materiális jogellenesség koncepció körében elsőként Finkey álláspontját érdemes tárgyalni. Finkey szakított a formális meghatározással, és a jogellenesség fogalmi elemévé tette az ún. társadalomellenességet, amelyen az egyéni, társadalmi vagy állami érdekek megsértését vagy veszélyeztetését értette.³² A szerző ez utóbbi fogalmi elemet pontosította, kimondva, hogy a jogellenesség tartalmi oldalát nem akármilyen, hanem a jog által védelemben részesített érdekek megsértése vagy veszélyeztetése jelenti.³³ Finkey tehát nem egy jogon kívülről tételezett kategóriában látta a jogellenesség tartalmi igazolását, hanem a jog által védelemben részesített érdekekben, értékekben, tehát a jogi tárgyokban. Finkey dogmatikai álláspontjának kiforrottságát mutatja, hogy a jogtudós felismeri a materiális jogellenesség büntetőjogi felelősséget szűkítő funkcióját a Csemegi-kódexben nem szabályozott jogellenességet kizáró okokkal összefüggésben, ugyanis bizonyos cselekmények „ha látszólag a BTK. egyik-másik §-ába ütköznek is, tartalmilag valósággal nem képezhetnek büntetendő cselekményt, mert jogos cselekmények, jogos cselekmény pedig nem lehet büntetendő”.³⁴

Finkeyvel azonos módon Irk is azon magatartásokat tartotta materiális értelemben jogellenesnek, amelyek a jogi normák által védelemben részesített érdekeket sér-

²⁸ DEGRÉ LAJOS: *A jogtalanság tartalmi dualizmusának tanához* (Pécs: Wessely és Horváth 1915) 28–30.

²⁹ ANGYAL (4. lj.) 60.

³⁰ ANGYAL (4. lj.) 447.

³¹ IRK ALBERT: *A magyar anyagi büntetőjog* (Pécs: Dunántúli Pécsi Egy. Kvk 1928) 128. Heller szintén kritikával illette a metajurisztikus elemek bevonását a jogellenesség fogalmába, ugyanis ez tág teret enged a bírói szubjektum érvényesülésének. Emellett módszertanilag is aggályosnak tartotta a jogellenesség tartalmának meghatározását, ugyanis a vele korrelatív viszonyban álló jogszerűség tartalmára nem ad választ. HELLER (10. lj.) 150–151.; HELLER Erik: „Anyagi jogellenesség és büntetőjogi reform” in TURY Sándor Kornél (szerk): *Menyhárh Gáspár – Emlékkönyv: dolgozatok Menyhárh Gáspár egyetemi ny. r. tanár születésének 70. évfordulójára* (Szeged: Ferenc József-Tudományegyetem Barátainak Egyesülete 1938) 227–228.

³² FINKEY Ferenc: *A jogtalanság mint a büntetendő cselekmény mint a büntetendő cselekmény ismérése* (Budapest: MTA 1909) 29.

³³ FINKEY (32. lj.) 38.

³⁴ FINKEY (32. lj.) 68.

tik vagy veszélyeztetik, s kifejezetten utal rá, hogy azok az érdekek, amelyek ezen „védelmi körön kívül maradnak”, nem vonhatóak a jogellenesség fogalmi körébe.³⁵

2. HÁZI FEGYELMI JOG: NORMATÍV KERETEK SZOKÁSJOGI TARTALOMMAL

2. 1. DOGMATIKAI ÁTTEKINTÉS

E jogellenességet kizáró okkal összefüggésben elsőként szükséges utalni annak rendszerbeli helyére. Az ún. házi fegyelmi jog a Csemegi-kódex különös részében szabályozott büntethetőséget kizáró ok volt, amelyet a kódex a testi sértés tényállása alatt szabályozott,³⁶ így felmerül a kérdés, hogy rendszertanilag besorolható-e egyáltalán a szokásjogi jogellenességet kizáró okok kategóriájába. A házi fegyelmi jogot elsőként szükséges elhatárolni a tágabb értelemben vett fegyelmi jogtól, amelyen azon jogosítványokat kell érteni, amelyeket az állam közcélok, erkölcsi érdekek megvalósítása érdekében biztosít bizonyos testületek számára (pl. törvényhatóság, ügyvédi kamara), vagy tart fenn magának (pl. hadsereg) az alárendeltek magatartásának ellenőrzése érdekében. E normák anyagi jogi szabályait a fegyelmi vétségek, alaki jogi szabályait pedig a fegyelmi eljárás normái jelentik.³⁷ Ezzel szemben a házi fegyelmi jogot (vagy ahogyan Angyal nevezi: a fenyítékjogot) az állam magánszemélyek kezébe adja bizonyos gazdasági vagy erkölcsi érdek biztosítása érdekében, mint például a gyermekek nevelése vagy a házirend fenntartása.³⁸ A tág értelemben vett fegyelmi joghoz képest ennek gyakorlását a jogalkotó nem bátyázza körül szabályokkal, kizárólag annak korlátait határozza meg.³⁹ Ez jellemezte a Csemegi-kódex szabályozási modelljét is.

A Csemegi kódex 313. §-a úgy rendelkezett, hogy a „házi fegyelemre jogosított személy által annak gyakorlatában elkövetett könnyű testi sértés miatt, büntetésnek nincs helye”. E rendelkezés azonban nem ad választ arra a kérdésre, hogy kik lehetnek a házi fegyelmi jog jogosultjai, s kiknek viszonylatában érvényesült a büntethetőségi akadály, s erről a törvény indokolása is hallgatott. Emellett a törvény arról sem rendelkezett, hogy milyen feltételek alapozták meg a házi fegyelem gyakorlását. Ezen a ponton válik fontossá a jogtalanság egységességének tana és a bírói jog szerepe, ugyanis a fegyelmi jog jogellenességet kizáró hatását más, büntetőtörvényen kívüli jogszabályokkal együttesen kellett megítélni, illetve a bírói gyakorlatra hárult annak kidolgozása, hogy milyen jelentést tulajdonít az „annak gyakorlatában” fordulatnak is.

³⁵ IRK (31. lj.) 139. Finkeyvel és Irkkel azonos álláspontot képviselt Bernolák Nándor is, aki Binding jogellenesség-elméletét kritizálva fejtette ki, hogy a normasértés mellett a jogellenesség fogalmi eleme, „egyúttal az is, hogy másnak pozitív szabadságát, jogát, érdekét sérti vagy veszélyezteti”. BERNOLÁK Nándor: *A tévedés tana a büntetőjogban* (Kassa: Szent Erzsébet Nyomda 1910) 97–98.

³⁶ FINKEY (6. lj.) 605.

³⁷ ANGAL (4. lj.) 449.

³⁸ ANGAL (4. lj.) 450.; SZILÁGYI Arthur: „A házi fegyelem joga I.” *A Jog* 1906/36. 250.

³⁹ ANGAL (4. lj.) 450.; SZILÁGYI (38. lj.) 250.

A házi fegyelem gyakorlására jogosult személyi kör vonatkozásában két csoportot különböztetünk meg a fegyelmi hatalom jogalapja alapján: azon esetkört, ahol családjogi jogviszonyon alapul a házi fegyelmi jog gyakorlása, és ahol valamilyen szolgálati viszony alapozza meg azt.⁴⁰ Az első releváns jogszabály a *gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről szóló 1877. évi XX. tc.*, amely kimondta, hogy a kiskorúak mindaddig, amíg az eltartásukról önmaguk nem gondoskodnak, illetve szüleikkel vagy gyámjukkal egy háztartásban élnek, engedelmességgel tartoznak a szüleik és a gyám iránt.⁴¹ E körben a szülőt és a gyámot a gyermekkel szemben házi fegyelmi jog illette meg, azonban az kizárólag az egészségre ártalmatlan módon volt gyakorolható.⁴² E szabály ellentétes a Csemegi-kódex rendelkezésével, amely a könnyű testi sértés okozásáig terjesztette ki a büntetlenség körét.⁴³ Így a joggyakorlatnak kellett választ adnia arra a kérdésre, hogy a gyámtörvény rendelkezései speciális szabálynak tekinthetők a Btk. normáihoz képest vagy a házi fegyelmi jognak autonóm büntetőjogi értelmet kell tulajdonítani.

Ugyanez mondható el a *cseléd és gazda közötti viszony szabályozásáról, a gazdasági munkásokról és a napszamosokról szóló 1876. évi XIII. törvénycikk* vonatkozásában, amely lehetővé tette a gazda számára a cseléd megdorgálását, valamint a bizonyítási terhet megfordító vélelmet teremtett amellett, hogy a gazda becsületsértő kijelentései nem becsületsértő szándékkal történtek.⁴⁴ A két szakaszt együtt értelmezve azonban nem vonható le az a következtetés, hogy a dorgálás fogalmába bele kellett érteni a könnyű testi sértés okozását is.⁴⁵ Az indokolás is ezt az álláspontot erősíti meg, mikor utal arra, hogy a magyar szabályozás európai viszonylatban nem minősül szigorúnak, ugyanis egyes államok lehetővé teszik, hogy az engedetlen cselédet testi fenytéssel sújtsák, amiből az következik, hogy a jogalkotó szűkebb körre kívánta korlátozni a fegyelmi jog gyakorlását.⁴⁶ A legproblematisabb kérdéskör a tanítók fegyelmi jogköre volt, ugyanis a Csemegi-kódex kizárólag házi fegyelemről, s nem iskolai fegyelemről rendelkezett. A bizonytalanságot fokozta, hogy 1902-ben a vallás- és közoktatási miniszter kiadta a *községi iskolaszéki utasítás és a községi elemi iskolai rendtartásról szóló 44.246/1902. sz. rendeletet*, amely fegyelmi vétségge nyilvánította, ha a népi tanító a gyermekkel durván bánt.⁴⁷

⁴⁰ MOSKOVITZ IVÁN: „A Btk. 313. §-a” *A jog* 1903/26. 203.

⁴¹ 1877. évi XX. tc. a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről. 10. §: „A kiskorúak a szülők és a gyám iránt tartozó engedelmességre mindaddig, míg eltartásukról önmaguk nem gondoskodnak, vagy atyjokkal, illetőleg gyámjukkal házi közösségben élnek, házi fegyelem által szoríthatók. A házi fegyelem csak a kiskorú egészségre ártalmatlan módon gyakorolható.”

⁴² Uo.

⁴³ JELLINEK ARTHUR: „A házi fegyelem joga a magyar btrtkönyv és a curiai gyakorlat szempontjából” *Jogtudományi Közöny* 1881/19. 171.

⁴⁴ 1876. évi XIII. tc. a cseléd és gazda közötti viszony szabályozásáról, a gazdasági munkásokról és a napszamosokról 45–46. §.

⁴⁵ HANDLER ILÉS: „Jog a becsületsértésre” *Jogtudományi Közöny* 1905/35. 288.

⁴⁶ 1876. évi XIII. törvénycikk indokolása. Általános indoklás a 36–48. számú rendelete, a községi iskolaszéki utasítás és a községi elemi iskolai rendtartás tárgyában. 100. § b) pont in *Magyarországi rendeletek tára XXXVI. folyam* (Budapest: M. Kir. Belügyminisztérium 1902) 1863.

⁴⁷ A vallás- és közoktatásiügyi m. kir. miniszter 1902. évi 44.246. számú rendelete, a községi iskolaszéki utasítás és a községi elemi iskolai rendtartás tárgyában. 100. § b) pont in *Magyarországi rendeletek tára XXXVI. folyam* (Budapest: M. Kir. Belügyminisztérium 1902) 1863.

Ez szükségképpen maga után vonja annak a kérdésnek a megválaszolását, hogy a rendelet hatálybalépését megelőzően, s ezt követően hogyan értelmezte a Kúria a tanítók fegyelmi jogának tartalmát.

Szükséges kiemelni, hogy a 20. század első felében több jogtudós hangot adott a házi fegyelmi joggal szembeni aggályaiknak. Edvi Illés Károly a Csemegi-kódex házi fegyelmi jogra vonatkozó rendelkezéseit ellentétesnek találta a *büntető törvényekre és gyakorlatra vonatkozó némely intézkedésről szóló 1871. évi LII. törvény*cikk rendelkezéseivel, ami kivezette a testi fenytéket a magyar jogrendszerből.⁴⁸ Heller is kifogásolta a házi fegyelmi jog létét, s de lege ferenda indokoltak látta a fegyelmi joggal való visszaélés sui generis deliktumként való szabályozását.⁴⁹

2. 2. A HÁZI FEGYELMI JOG GYAKORLÁSÁNAK INDOKA, MÉRTÉKE ÉS ALANYAI

A Kúria már 1883-ban alkotott egy döntvényt, amely általánosan, azaz nem egy-egy alá-fölérendeltségi viszony relációjában értelmezte a fegyelmi jog korlátait. A történeti tényállás szerint a vádlott cselédje étel hiánya miatt panaszkodott a gazdának, ami miatt a gazda megverte a cselédet, nyolc napon belül gyógyuló sérüléseket okozva, tehát látszólag nem lépte túl a fegyelmi jog korlátait.⁵⁰ A bíróság azonban arra a következtetésre jutott, hogy az alapos ok nélkül gyakorolt házi fegyelmi jog nem vonható a vizsgált büntethetőségi akadály hatálya alá, a bíróságoknak esetről esetre kell vizsgálnia hogy a fegyelmi hatalom alatt álló személy adott-e okot a fegyelmi jog gyakorlására, tehát a 313. § nem biztosít mentességet az indokolatlan bántalmazás alól. A Kúria álláspontja szerint a fegyelmi jog gyakorlásának szükségesnek és jogosnak kell lennie: az elkövető magatartása akkor felel meg e két kritériumnak, amennyiben a fegyelmi jog alapjául szolgáló indok komoly és valódi volt, valamint a fegyelmezés arányban állt a fegyelmi hatalom alatt álló személy visszaélésével, mulasztásával. Levonható a következtetés, hogy a Kúria ebben a döntvényében a házi fegyelmi jog gyakorlásának alapjául szolgáló feltételeket igyekezett általánosságban meghatározni, azonban ezzel egyúttal szűkítette a jogellenességet kizáró ok alkalmazhatóságának körét.⁵¹

A Kúria később a házi fegyelmi jog gyakorlására jogosított személyi kört is konkretizálta, kimondva, hogy a szülőt, a gyámot, az iparost és a gazdát illeti meg, kiemelve, hogy a szülő kizárólag saját gyermekei irányában élhet ezzel a joggal. A Kúria e döntvényében tisztázta azt is, hogy a könnyű testi sértésre vonatkozó jogellenességet

⁴⁸ Edvi álláspontja annyiban cáfolható, hogy az 1871: LII. tc. a testi fenytéket, mint fő- vagy mellékbüntetést, illetve mint bünvádi eljárásban alkalmazott fegyelmi büntetést törölte el, tehát a testi fenytéket mint szankciónemet eliminálta. EDVI ILLÉS Károly: *A magyar büntetőtörvénykönyv magyarázata II. kötet* (Budapest: Révai Testvérek Irodalmi Intézet 1909) 653.

⁴⁹ HELLER Erik: „Ami nincs bent a Büntetőtörvénykönyvben” *Magyar Jogi Szemle* 1941/13. 245–246.

⁵⁰ 834. sz. a. in *Döntvénytár. A M. K. Curia, elvi jelentőségű határozatai. Új folym V. kötet* (Budapest Franklin, 1883) 200–201.

⁵¹ Uo.

kizáró ok analóg módon alkalmazható a tetteleges becsületsértésre is.⁵² A bíróság ezen megállapítását az *argumentum a maiori ad minus* következtetés is alátámasztja,⁵³ valamint *nullum crimen* elvet sem sért, ugyanis a büntethetőségi akadály alkalmazási körét tágitja, így az elkövető javára szolgál.

2. 3. HÁZI FEGYELMI JOG CSELÉD–GAZDA VISZONYLATBAN

A legfelsőbb bírói fórum az 1880-as évek elején több döntvényt alkotott a gazdát a cseléddel szemben megillető fegyelmi joggal összefüggésben. A Kúria kezdetben egyáltalán nem vonta be az értelmezési mátrixba a cselédtörvény normáit, csupán a Csemegi-kódex vonatkozó rendelkezésére hivatkozott, kimondva hogy a gazda házi fegyelmi joga a könnyű testi sértésig terjed, tehát a nyolc napnál később gyógyuló sérülés, egészségkárosodás okozása büntetendő.⁵⁴

Egy Pécsi Kir. Járásbíróság előtt induló ügyben a gazda utasította a cselédet, hogy vigye el dagasztani a kenyeret, aki azonban ezt megtagadta, s szóváltás alakult ki közöttük, amelynek során a cselédlány a gazdát és feleségét becstelenítő szavakkal illette, előbbi „bűdös zsidónak” nevezte. Ennek következtében a gazda többször megcsapta a cselédlányt egy bottal. A járásbíróság megállapította a gazda büntetőjogi felelősségét arra való hivatkozással, hogy a cselédtörvényben szabályozott dorgálás nem terjed ki a testi épség szándékos megsértésére, s ezt a döntést a Budapesti Kir. Ítéltábla is helybenhagyta. A Kúria megváltoztatta az alsóbb bíróságok döntését, s felmentette a vádlottat bűncselekmény hiányában, az ezt követő érvelését pedig látszólag a cselédtörvény rendelkezéseire alapította.⁵⁵ A bíróság elsőként kiemelte, hogy a törvény értelmében a cseléd a szolgálatba lépésével a gazda háznépének tagjává válik, minek következtében innentől kezdve engedelmisséggel tartozik, és a gazda fegyelmi hatalma alatt áll.⁵⁶ Ezzel a Kúria voltaképpen arra a kérdésre adta meg a választ, hogy a testi fenyték mikor minősül a „házi fegyelmi jog gyakorlásában elkövetettnek”, azaz annak gyakorlásának tér- és időbeli korlátait határolta be a gazda–celéd viszonyban. Ezt követően kimondta, hogy a gazdát „a házi fegyelem igazságos gyakorlásának joga törvényszerűleg megilleti, és hogy ezen jog, a féktelenkedő, az ellenszegülő vagy a gazdáját lealacsonyító cseléd tetteleges bántalmazására a is kiterjed”, azonban nem terjed a „nagyobb sérülés, vérengzés, egészségzavarás vagy súlyosabb fájdalmak okozására”, illetve megállapította, hogy a házi fegyelmi jog legfőbb korlátját a Csemegi-kódex 313. §-a jelenti.⁵⁷ Ez az

⁵² B II. 5991/1928. sz. in LENGVEL Aurél (szerk.): *Büntetőjogi döntvénytár XXI. kötet* (Budapest: Franklin 1929) 139.

⁵³ Ezt az álláspontot képviseli Angyal is. ANGYAL PÁL: *A becsület védelméről szóló 1914: XLI. tc.* (Budapest: Athenaeum 1928) 102.

⁵⁴ 11213. sz. a. in *Döntvénytár. A Magyar Kir. Curia Semmitőszéki és Legfőbb Ítéltőszéki Osztályának elvi jelentőségű határozatai. XXVII. folyam* (Budapest: Franklin 1882) 87.

⁵⁵ 973. sz. a. in *Döntvénytár. A Magyar Kir. Curia Semmitőszéki és Legfőbb Ítéltőszéki Osztályának elvi jelentőségű határozatai. XXVIII. folyam* (Budapest: Franklin 1882) 29–30.

⁵⁶ Uo. 31–32.

⁵⁷ Uo. 32.

indok több, büntetőjogilag értelmezhetetlen megállapítást tartalmaz, nem ad egyértelmű választ arra, hogy mit kell „nagyobb vérengzés, egészségzavarás alatt érteni”. Habár a cselédtörvénnyel összhangban van az a megállapítás, hogy a fegyelmi jog gyakorlása nem okozhat egészségzavarást, ez csak funkciótlan díszítőelem marad a bíróság érvelésében, s valójában egyedül a Csemegi-kódex rendelkezéseit tekintette irányadónak.

2. 4. A TANÍTÓK FEGYELMI JOGA

A tanítók fegyelmi jogának kúriai gyakorlatát vizsgálva elsőként arra kell választ adni, hogy a tanítót megillető fegyelmi jog tartalmilag azonos-e a házi fegyelmi joggal, a könnyű testi sértés okozása képezi-e a fegyelmi jog gyakorlásának végső határát. A másik kérdés ezzel összefüggésben, hogy az említett 1902. évi kultuszminiszeri rendelet azon rendelkezése, amely fegyelmi vétséggé nyilvánította a tanulókkal szembeni „durva bánásmódot, mennyire hatott ki a kúriai jogértelmezésre. A gazdaságcseléd viszonytal azonos módon a Kúria az 1880-as évek elején a tanítók fegyelmi jogára kizárólag a Csemegi-kódex vonatkozó rendelkezését alkalmazta, kimondva, hogy az iskolai tanítót megilleti a fegyelmi jog tanítványával szemben az iskolai rend fenntartása érdekében, s ennek felső határát a könnyű testi sértés jelenti.⁵⁸

Az 1900-as évek elején kimutatható, hogy a Kúria – a fegyelmi jog indokait részletező döntvényével összhangban – elkezdte vizsgálni a tanító fegyelmi jogának alapját tehát a fegyelmezés indokoltságát. Ennek következtében megállapította a bűnösségét azon tanítónak, aki a tanítványát arcul ütötte (nyolc napon belül gyógyuló sérülést okozva) azon az alapon, mert az a vasárnapi iskolai ismétlő órát kihagyva, táncmulatságra ment.⁵⁹ Ebben az esetben tehát a bíróság mérlegelte a fegyelmi jog gyakorlásának alapjául szolgáló ok komolyságát és valódiságát. A Kúria emellett azt is vizsgálta, hogy a fegyelmi jog „gyakorlatában” került-e sor az elkövetésre, behatárolva annak személyi, térbeli és időbeli korlátait. Az alapul fekvő esetben a tanító az utcán és a kertben elkövetett „gyermeki pajkosság” miatt bántalmazta a tanulót. A bíróság álláspontja szerint a fegyelmi jog gyakorlása itt azért nem volt jogszerű, mert nem a tanítás helyén és idején elkövetett fegyelemsértés miatt történt, valamint a tanító nem a saját osztályába járó tanulót fegyelmezte meg.⁶⁰

A tanítói fegyelmi jog korlátainak értelmezésében az említett rendelet hatálybalépését követően paradigmaváltás következett be. Az alapul fekvő ügy történeti tényállása szerint a vádlott a rendetlenkedő gyermeket egy székre fektette, és háromszor rácsapott egy pálcával. A Szegedi Törvényszék felmentő ítéletet hozott

⁵⁸ 15617. sz. a. in *Döntvénytár. A M. K. Curia, elvi jelentőségű határozatai. Új folyam V. kötet* (Budapest: Franklin 1883) 113.

⁵⁹ 9728/905. sz. a. IV. Bt. in *Büntetőjogi döntvénytár. Az anyagi büntetőjog és a bünvádi perrendtartás körébe tartozó elvi jelentőségű határozatok gyűjteménye VII. kötet* (Budapest: Franklin 1907) 9–10.

⁶⁰ 1904. febr. 24. 1718. in VAVRIK Béla (szerk.): *Grill-féle döntvénytár XI. kötet* (Budapest: Grill 1907) 97.

az ügyben, arra hivatkozással, hogy a tanító fegyelmi jogkörében járt el, azonban a koronaügyész semmisségi panasszal élt az ítélet ellen.⁶¹ A panaszt arra alapította, hogy a fentebb idézet kultuszminiszteri rendelet és az *állami elemi népiskolai tanítók illetményeinek szabályozásáról és az állami népiskolák helyi felügyeletéről szóló 1907. évi XXVII. törvénycikk* fegyelmi vétségge nyilvánították a tanulókkal való durva bánásmódot, amiből az következik, hogy a tanítók fegyelmi joga többé nem terjedhet ki a könnyű testi sértés okozására.⁶² A Kúria – helyt adva a semmisségi panasznak – kimondta, hogy az iskolai rend és fegyelem fenntartása érdekében a tanítókat továbbra is megilleti a fegyelmi jog „ámde ez a fegyelmi jogkör, melynek tartalma nem azonos a házi fegyelemre való jogosultsággal, a növendékek testi megfenyítésére nem terjed ki”, így nem zárja ki a könnyű testi sértés jogellenességét.⁶³ Levonható tehát a következtetés, hogy a gazda–cseléd viszonytal ellentétben a tanítók fegyelmi joga megítélésénél a Kúria bevonta az értelmezési mátrixba a büntetőtörvényen kívüli jogszabályokat. Ezzel a bíróság elhatárolta a tanítók fegyelmi jogát a klasszikus értelemben vett házi fegyelmi jogtól, azonban ezzel a büntethetőségi akadály körét szűkítette. Ez azonban nem szokásjogi (bírói jogi) úton történt, mint fegyelmi jog alapjául szolgáló indokok esetén, hanem az említett népoktatási jogszabályok felhatalmazás alapján.

3. A SÉRTETT BELEEGYEZÉSE

3. 1. DOGMATIKAI ÁTTEKINTÉS

A 20. század eleji szakirodalmi álláspontok megegyeztek abban, hogy nem ismerték el a *volenti non fit iniuria* általános érvényesülését az anyagi büntetőjogban.⁶⁴ Ezt a büntetőjog közjogi jellegével indokolták, utalva rá, hogy egy bűncselekmény nem kizárólag a sértett magánsérrelme, hanem egyúttal a jogrend sérelme is,⁶⁵ valamint egyes bűncselekményeknél a tényállás által védett összetársadalmi érdek nagyobb súlya szab határt a sértetti rendelkezés érvényesülésének.⁶⁶ Ennek következtében csak abban az esetben zárja ki a jogellenességet, amennyiben olyan bűncselekményről van szó, amelynek jogi tárgya felett a sértett szabadon rendelkezik,⁶⁷ tehát csak abban az esetben, ha a „sértett szabad rendelkezése alatt álló magánjogairól van szó”.⁶⁸ Ez alapján megállapítható, hogy a korabeli dogmatika a 21. századi álláspont-hoz hasonlóan kizárólag az individuális jogtárggyal rendelkező bűncselekmények esetén ismerte el *volenti non fit iniuria* érvényesülését. Angyal emellett hangsúlyoz-

⁶¹ 1908. június 11. 4504/908. sz. a. in BALOGH Jenő (szerk.): *Büntetőjogi döntvénytár II. kötet* (Budapest: Franklin 1909) 257–258.

⁶² Uo. 258.

⁶³ Uo.

⁶⁴ FINKEY (6. lj.) 151.; HELLER (10. lj.) 175.; IRK (31. lj.) 152–153.; VÁMBÉRY (9. lj.) 232.

⁶⁵ IRK (31. lj.) 153.

⁶⁶ VÁMBÉRY (9. lj.) 232.

⁶⁷ IRK (31. lj.) 152.

⁶⁸ ANGAL (4. lj.) 453.

ta e jogellenességet kizáró ok további feltételeit, kiemelve, hogy a beleegyezésnek akaratnyilvánításra képes személytől kell származnia valamint önkéntesnek, azaz kényszerből, tévedéstől és fenyegetéstől mentesnek kell lennie.⁶⁹

Kérdés, hogy hogyan érvényesült a sértetti beleegyezés az életet és testi épséget sértő vagy veszélyeztető bűncselekmények esetén egy olyan korszakban, amikor még az élet és testi épség védelme nem minősült modern értelemben vett alkotmányos alapjognak. A beleegyezéssel elkövetett ölés nem veszítette el jogtalanságát, ugyanis a Csemegi-kódex e magatartást az emberölés privilegizált alakzataként szabályozta.⁷⁰ Angyal jogtárgycentrikus módon is levezette az ölésbe való beleegyezés jogtalanságát. Álláspontja szerint a sértett azért nem rendelkezhet szabadon e bűncselekmény jogi tárgya felett, mert az emberölés nem kizárólag az egyén életéhez való jogát támadja, hanem a „társadalomnak az erkölcsi érzület sértetlenségéhez való jogát”, így aki a beleegyezőt megöli, lényegében egy társadalmi érdeket támad.⁷¹

Ezzel szemben a testi sértésbe való beleegyezéssel kapcsolatban ellentétes álláspontok születtek a jogirodalomban. Fayer szerint kizárólag a sértett beleegyezése kizárólag könnyű testi sértés esetén zárta ki a jogellenességet, ami a könnyű testi sértés magánindítványra való büntethetőségből vezethető el. Álláspontja szerint a magánindítványi büntethetőséggel a jogalkotó azt juttatta kifejezésre, hogy az elkövető teljes rendelkezési joggal bír a cselekmény jogi tárgya felett.⁷² Ezzel szemben Angyal a testi sértés valamennyi esetében elismerte az érvényesülését. Ezt azzal indokolta, hogy a jogalkotó a beleegyezést kifejezetten csak az emberölés esetén zárta ki a beleegyezéssel elkövetett ölés kriminalizálásával, amiből *a contrario* az következik, hogy a többi testi épségét támadó deliktum esetén elismeri az érvényesülését.⁷³

3. 2. A KÚRIA ÁLLÁSPONTJA

A Kúria elsőként 1905-ben alkotott döntvényt a sértetti beleegyezéssel összefüggésben, egy Zilahi Törvényszék előtt indult ügyben. A történeti tényállás értelmében Sz. S. levélhordóként dolgozott, és egy barátjával, M. P.-vel megállapodtak abban, hogy amennyiben nagyobb mennyiségű pénzösszeget szállít, rablást színlelve eltulajdonítják azt. Amikor Sz. S. tudomást szerzett a nagyértékű pénzszállítmányról, értesítette M. P.-t. M. P. a Mocsolya község melletti várdombon várta Sz. S.-t, s a megbeszélteknek megfelelően kivette a táskából a pénzt, majd Sz. S. beleegyezésével, az erre a célra előkészített fadarabbal M. P. megütötte Sz. S. fejét, hogy még

⁶⁹ ANGAL (4. lj.) 454.

⁷⁰ 1878: V. tc. 282. § A ki valakinek határozott és komoly kívánsága által biratott arra, hogy őt megölje; három évig terjedhető börtönnel büntetendő.

⁷¹ ANGAL (4. lj.) 454.; ANGAL Pál: *Az ember élete elleni bűncselekmények és a párviadal* (Budapest: Athenaeum 1928) 56.

⁷² FAYER László: *A magyar büntetőjog kézikönyve. II. kötet* (Budapest: Franklin 1905) 218–219.

⁷³ ANGAL (4. lj.) 454.

hitelesebbnek tűnjön a rablás. Sz. S. ennek következtében nyolc napon túl gyógyuló sérüléseket szenvedett. A Zilahi Törvényszék a vádlottakat sikkasztás miatt elítélte, azonban M. P.-t felmentette a súlyos testi sértés vétsége alól, a fellebbezést követően azonban a Debreceni Ítéltábla megállapította a bűnösségét. A vádlott és védője azonban semmisségi panasszal támadták meg az ítéltábla döntését, arra hivatkozva, hogy hiányzott a testi sértés jogellenessége.⁷⁴

A kérdés megválaszolása érdekében a Kúria rendszertani és logikai értelmezést alkalmazott. Elsőként megállapította, hogy az élet és testi épség elleni deliktumok főszabálya szerint az elkövető egyoldalú, sértett beleegyezése nélküli cselekményei. Ez alól kivételt jelent az emberölés 282. §-ában rögzített privilegizált esete, amely büntetendővé nyilvánítja a beleegyezéssel elkövetett ölést is.⁷⁵ A beleegyezéssel elkövetett ölés körében a Kúria némileg utal a bűncselekmény jogi tárgyára is, ugyanis a legfelsőbb bírói fórum szerint e tényállás „az államnak – állampolgárai számára és a közös célokra való közreműködésében rejlő érdekét” mint kollektív jogi tárgyat is oltalmazza, így a sértetti beleegyezés e körben nem érvényesülhet.⁷⁶ Habár a Kúria *expressis verbis* nem utalt rá, de az érveléséből kikövetkeztethető, hogy jelen esetben az – Angyal által is kifejtett – *a contrario* érvelést alkalmazta. A Kúria ezt az érvelését azzal erősíti meg, hogy a *véderőről szóló 1889. évi VI. törvénycikk* csak abban az esetben nyilvánította bűncselekménnyé az öncsonkítást, amennyiben az a véderőkötelezettség alóli mentesülés céljából történt.⁷⁷ Ebből pedig az következik, hogy az elkövető saját testi épsége ellen elkövetett cselekmények generálisan nem büntetendők, kizárólag a véderőtörvényben meghatározott speciális esetben. A Kúria harmadik érve pedig egy *argumentum ad absurdum* levezetés volt, amelyben a bíróság kifejtette, hogy abban az esetben, ha elítelnék M. P.-t, akkor Sz. S. azzal a cselekményével, hogy a beleegyezésével szándékosan előmozdította a testi sértés elkövetését lényegében a saját maga ellen elkövetett bűncselekmény büntetendőségévé válna.⁷⁸ A fenti érvek tükrében a Kúria végső megállapítása az volt, hogy M. P. „cselekménye büntetendő cselekmény tényálladékát nem foglalja magába”.⁷⁹

A Kúria argumentumaiból a következő dogmatikai megállapítások rajzolódnak ki: (1) a bíróság elfogadta, hogy a sértett beleegyezése a testi sértés körében is érvényesül, azonban nem szűkítette le azt a Fayer-féle koncepcióra, azaz kizárólag a könnyű testi sértés esetére. Ezzel együtt a Kúria döntvénye annak elfogadását jelenti, hogy a sértett lényegében korlátlanul rendelkezhet saját testi épsége, egészsége felett. (2) Ugyan a bíróság elfogadta a sértetti beleegyezés érvényesülését e körben,

⁷⁴ 9561. sz. in GRECSÁK Károly (szerk.): *Magyar döntvénytár VI. kötet* (Budapest: Politzer 1905) 298–299. (A továbbiakban: 9561. sz./1904.)

⁷⁵ 9561. sz./1904 299.

⁷⁶ 9561. sz./1904 299.

⁷⁷ 1889: VI. tc. a véderőről. 49. §: „A ki magát szándékosan megcsonkítja vagy olyan állapotba helyezi, melyben a védkötelezettség teljesítésére ideiglenesen vagy állandóan képtelenné válik, valamint az is, a ki a védkötelezettnek megcsonkítását, vagy a szolgálatra képtelenségét eszközli, vagy erre, mint részes közreműködik: vétséget követ el és három évig terjedhető fogházal és kétezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.”

⁷⁸ 9561. sz./1904. 299.

⁷⁹ 9561. sz./1904. 299.

azonban logikai-rendszertani érveléssel arra a következtetésre jutott, hogy a történeti tényállásban szereplő bűncselekmény nem is tényállásszerű, azaz azt nem a jogellenesség síkján értékelte. Az ítéletet Finkey Ferenc is kritikával illette, kiemelve egyfelől azt, hogy a *turpis causa* beleegyezés nem mentesít a büntetőjogi felelősség alól.⁸⁰ Másrészt szerinte a Kúria érveléséből a testi épség feletti abszolút rendelkezés akceptálása olvasható ki, amely azért nem helyes, mert a testi sértés nemcsak a testi épséget, mint individuális jogtárgyat oltalmazza, hanem a közérkölcset és a közegészséget is.⁸¹

A Kúria egy tíz évvel későbbi döntvényében szintén foglalkozott a sértetti beleegyezés kérdésével. Az alapul fekvő ügy tárgya szintén egy testi sértés volt. Az elkövető nemi betegségben szenvedett, s erről tudva közöszült a passzív alannal, akit megfertőzött. Az ügyben arra hivatkoztak, hogy a passzív alany beleegyezett a közöszülésbe, így e magatartás nem jogellenes. A Kúria elutasította a *volenti non fit iniuriari* hivatkozást azon az alapon, hogy a testi épség tényállása bizonyos közérdekeket is védelemben részesít, jelen esetben a közegészséget, a fertőzések továbbterjedését, így a bíróság kimondta, hogy „a közérdekből tiltott cselekmények jogellenességét egyéni akaratnyilvánítás nem szüntetheti meg”.⁸² A Kúria fenti döntéséből tehát az olvasható ki, hogy a 1904. évi döntvénnyel szemben nem ismeri el sértetti beleegyezés általános érvényesülését a testi sértés esetén, s jogtárgycentrikus megközelítéssel jut erre az eredményre. A bíróság azonban jelen ügyben a sértetti beleegyezést már egyértelműen a jogellenesség síkján vizsgálta.

4. SZÜKSÉGCSELEKMÉNYEK ÉS KÖTELESSÉG-ÖSSZEÜTKÖZÉS

4. 1. DOGMATIKAI ÁTTEKINTÉS ÉS KLASSZIFIKÁCIÓ

E jogellenességet kizáró okok tárgyalása előtt szükséges röviden utalni arra, hogy a Csemegi-kódex az akkori európai viszonylatban relatíve szűk körre korlátozta a végszükség alkalmazhatóságát.⁸³ A magyar szabályozás ugyanis kizárólag az életet sújtó veszélyhelyzet vonatkozásában ismerte el a szükségjogot, s kizárólag az elkövetőt vagy hozzátartozóját érintő veszélyhelyzet esetén.⁸⁴ Balás P. Elemér is kiemelte,

⁸⁰ FINKEY (6. lj.) 606–607.; FINKEY (32. lj.) 60.

⁸¹ Uo.

⁸² B. H. T. V. 533 in ANGVAL PÁL – ISAÁK GYULA (szerk.): *A kihágási büntető törvénykönyv (1879. XL. törvénycikk), a büntető törvénykönyveket életbeléptető rendelkezések (1880. XXXVII. törvénycikk), a sajtótörvény (1914. XIV. törvénycikk), és a büntettet, vétséget vagy kihágást megállapító külön törvények* (Budapest: Grill 1941) 871.

⁸³ FINKEY (32. lj.) 64.

⁸⁴ 1878: V. tc. 80. §: „Nem büntetetik a cselekmény, ha az a tettes vagy hozzátartozói életének vétkénél származott, más módon el nem hárítható, közvetlen veszélyből való megmentése végett, végszükségben követtetett el”; BATTLAY Imre: „A végszükség joga. Adalék a magyar büntető törvénykönyv 80-ik §-ához. Negyedik (befejező) közlemény” *Magyar Igazságügy* 1880/6. 531–532.; MÉSZÁROS Ádám Zoltán: *Szükség törvényt bont? – Az ártatlant sújtó szükségcselekmények a büntetőjogban* (Budapest: Ad librum 2018) 44–45.

hogy a Csemegi-kódex a német birodalmi törvénykönyvhöz hasonlóan nem biztosított teljes szükségjogot. A német jogállapottal összefüggésben a jogtudós kiemelte, hogy e helyzet kompenzálására a jogirodalom és joggyakorlat általános szükségjogot („*übergesetzlicher Notstand*”) konstruált.⁸⁵ Ezt erősíti meg Bodnár M. László is, aki szerint a végszükség restriktív szabálya a törvény feletti végszükség kategóriájának bevezetésével volt tágítható, tehát ebben az esetben a materiális jogellenesség büntethetőséget szűkítő funkciója jutott szerephez.⁸⁶ Kérdés, hogy a 20. századi magyar jogirodalomban és joggyakorlatban is megjelentek-e hasonló koncepciók.

A magyar jogirodalomban elsőként Kolosváry Bálint tett kísérletet az ún. szükségcselekmények kategorizálására. Ezek közös dogmatikai alapját az ellentétes jogszerű érdekek összeütközésében („*Collision rechtmässiger Interessen*”) látta, s szükségcselekményeknek általánosságban azokat a magatartásokat nevezte, amelyeket valamilyen külső kényszerítő erő hatására kell foganatosítani,⁸⁷ s a veszélyeztetett érdek feláldozása vagy a büntetőjogilag értékelt cselekmény elkövetése között kell választani.⁸⁸ E gyűjtőkategóriába tartozik a végszükség is, amelynek *differentia specificája* abban rejlik, hogy – szemben például az önsegéllyel – az elkövetőnek feltétlenül választania kell a veszélyeztetett érdek feláldozása vagy a veszélyeztetett érdek eliminálása között.⁸⁹

Kolosváryval azonos állásponton volt Vámbéry is, aki szintén a *genus proximum* – *differentia specifica* viszonylatban gondolkodott az előbbi problémakörrel, elismerve általános kategóriaként az ún. szükségállapotot. Vámbéry szerint a végszükség csupán a szükségállapotok büntetőtörvényben szabályozott speciális kategóriája, azonban a „szükségállapot nem csak mint végszükség zárja ki a jogtalanságot”.⁹⁰ Ezt azzal indokolta, hogy a jogos érdekek összeütközését több Csemegi-kódexben és egyes melléktörvényekben szabályozott tényállás esetén értékeli a jogalkotó jogellenességet kizáró ok formájában.⁹¹ Azonban ez nem azt jelenti, hogy a szerző a szükségcselekményeket konkrét szokásjogilag fennálló jogellenességet kizáró okként ismerné el, a jogos érdekek összeütközését csupán egy olyan alapelvként fogta fel, amely érvényesül a büntetőtörvényben és más törvényekben szabályozott jogellenességet kizáró okok kapcsán.

⁸⁵ BALÁS P. Elemér: *Degré Lajos és a végszükség problémája* (Szeged: Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó 1937) 21–22.

⁸⁶ BODNÁR M. LÁSZLÓ: *Végszükség a büntetőjogban* (Szeged: JATE 1981) 13.

⁸⁷ KOLOSVÁRY Bálint: „Magánjogi végszükség 2.” *Magyar Kodifikáció* 1903/7. 137.

⁸⁸ KOLOSVÁRY Bálint: „Magánjogi végszükség 1.” *Magyar Kodifikáció* 1903/4. 78.

⁸⁹ KOLOSVÁRY „Magánjogi végszükség 2.” 138.

⁹⁰ VÁMBÉRY (9. lj.) 231.

⁹¹ VÁMBÉRY (9. lj.) 231. Idetartozott a szerző szerint például az *erdőtörvényről szóló 1879. évi XXXI. törvénycikk* azon rendelkezése, amely szerint nem büntetendő az erdei kihágás (pl. jogellenes fakivágás) abban az esetben, ha valaki azért követi el, mert „akár az erdőben, akár annak közelében, oly baj ért, mely miatt kénytelen volt erdei kihágást elkövetni”. Emellett idesorolta a vízjogról szóló 1885. évi XXIII. törvénycikk azon rendelkezését, amelynek értelmében a parti birtokos veszély esetén köteles túrni a hajók kikötését.

A leginkább cizellált dogmatikai álláspontot Heller képviselte a vizsgált időszakban, ugyanis különbséget tett a szükséghelyzetek és a kötelesség-összeütközés között. Előbbi alatt Vámbéryvel azonos módon azokat az eseteket értette, amelyben a veszélyhelyzet által sújtott jogot akár a veszélybe jutott, akár más személy olyan cselekményével lehet megmenteni, ami egyébként büntetendő lenne.⁹² Ezzel szemben kötelesség-összeütközés esetén „az egyénnek több kötelessége esetleg akként halmozódhatnak, hogy az egyik kötelességnek csak úgy tehet eleget, ha a másik kötelességét megszegi.”⁹³ A szükséghelyzet és a kötelesség-összeütközés közötti legfontosabb különbség, hogy míg az előbbi esetben a veszélybe került személy kitérhet a kötelességszegés alól azzal, hogy a veszélyeztetett jogot veszni hagyja, addig az utóbbi esetben bármelyik magatartást is választja, az szükségképpen kötelességsértő, s így tényállásszerű lesz.⁹⁴ Hellerrel szemben Schultheisz nem tárgyalta külön a szükséghelyzeteket és a kötelesség-összeütközéseket, hanem kizárólag kisebb értékű érdek nagyobb értékű érdek végetti feláldozásáról szolt.⁹⁵ Schultheisz e kategóriát azonban csak az orvosi beavatkozás jogszerűségének igazolására használta,⁹⁶ s álláspontom szerint azért célszerűtlen a használata, mert a kötelesség-összeütközés azon válfaját veszi figyelembe mikor egymással rangsorolható érdekek ütköznek egymással, így az azonos kötelezettségek kollíziójának feloldására nem ad adekvát dogmatikai keretet.⁹⁷

4. 2. KÖTELESSÉG-ÖSSZEÜTKÖZÉS A KÚRIA GYAKORLATÁBAN

A Kúria két világháború közötti gyakorlatában megjelent a kötelesség-összeütközés kérdése egy hitelsértési ügyben. A hitelsértés a hitelezők követeléseit védő tényállás volt, amelyet az az adós követett el, aki a kielégítési alapul szolgáló vagyonát jogtalanul csökkentette vagy hozzáférhetetlenné tette, s ezzel a hitelezők követelését szándékosan megghiúsította vagy csorbította.⁹⁸ A történeti tényállás értelmében a vádlott elvesztette az állását és jelentős mértékű végkielégítést kapott a volt munkáltatójától (20 000 P), valamint 18 000 P kölcsönt vett fel. Mindeközben a vádlottnak tartásdíj-fizetési kötelezettsége állt fenn a feleségével szemben, aminek azonban nem tett eleget. A végkielégítést és a korábban felvett kölcsön összegét nem a feleségének járó szerződéses tartásdíj kiegyenlítésére fordította, hanem egy vállalat-

⁹² Heller e kategóriába sorolta többek között az orvosi hivatásjog gyakorlását, ugyanis ebben az esetben a beavatkozás által a beteg testi épségébe való beavatkozásra kerül sor az élet megmentése érdekében. HELLER (10. lj.) 170.

⁹³ HELLER (10. lj.) 175.

⁹⁴ HELLER (10. lj.) 175.

⁹⁵ SCHULTHEISZ Emil: *A bűncselekmény tana* (Debrecen: Debreceni Tudományegyetemi Nyomda, 1948) 44.

⁹⁶ SCHULTHEISZ (95. lj.) 45.

⁹⁷ Az azonos rangú érdekek összeütközéséről lásd bővebben: NAGY (3. lj.) 23–24.

⁹⁸ 1932: IX. tc. a hitelsértésről. 1. §.; Lásd bővebben: ANGAL Pál: *Az uzsora és a hitelsértés* (Budapest: Attila-Nyomda 1942) 105–109.; MECSÉR József: *A hitelsértés bűncselekménye az elmélet és a gyakorlat megvilágításában* (Szeged: M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Barátainak Egyesülete 1940) 7–34.

kozásba fektette, ami azonban hamarosan csődbe ment.⁹⁹ Tehát látszólag a felesége (mint hitelező) kielégítési alapul szolgáló vagyonát jogtalan csökkentette azáltal, hogy veszteséges vállalkozásba fogott. Védekezésül azt adta elő, hogy erre a cselekményre azért volt szükség, mert a rossz anyagi állapota miatt olyan megoldást kellett találnia, amivel a saját és gyermekei létfenntartásáról is gondoskodni tud.

A Kúria megállapította, hogy a vádlott pénzének vállalkozásba fektetése nem tekinthető jogtalan intézkedésnek, hiszen a „tartási díjak mellett a vádlottnak hasonló kötelezettséggel kellett a gyermekei eltartásáról és [...] a saját létfenntartásáról is gondoskodnia”.¹⁰⁰ A bíróság így arra a következtetésre jutott, hogy a vagyoncsökkentés nem minősült jogtalannak, így megsemmisítette a másodfokú bíróság ítéletét, és felmentette a vádlottat.

Jelen ügyben tehát két jogos érdek, jelesül a feleség tartásdíj igénye kollidált az elkövető saját és gyermekei létfenntartási igényével, vagyis egyszerre állt fenn tartásdíj-fizetési kötelezettség a feleség és a gyermekei irányában, azonban vagyoni helyzeténél fogva csak egyiknek tudott eleget tenni. Megállapítható, hogy nem végszükség alapján zárta ki a jogtalanság fennállását a Kúria, hiszen annak feltétele, hogy a tettest vagy hozzátartozóját érintő véletlen életveszély közvetlen és másként el nem hárítható legyen.¹⁰¹ Már az első lépcsőben kizárható a végszükség további vizsgálata, hiszen annak alapjául csak az élet veszélyeztetése szolgálhatott, a tényállásban szereplő anyagi összeomlás pedig az elkövető és gyermekei vagyoni érdekét érintette közvetlenül. Levonható a következtetés, hogy a jelen ügyben a Kúria egy büntetőtörvényben nem nevesített jogellenességet kizáró ok alapján zárta ki a jogellenességet, azonban *expressis verbis* nem utalt annak típusára, sem az anyagi jogellenesség hiányára. A vizsgált ügyben egy köteleesség-összeütközés állt fenn, ugyanis az elkövetőnek döntenie kellett, hogy a rendelkezésre álló vagyonból a feleségének járó tartásdíj követelésnek tesz eleget vagy a gyermekeinek járó törvényes tartásról gondoskodik. A bíróság tehát jelen ügyben „rangsorolta” a kötelezettségeket és a gyermekek egzisztenciális biztonságát tartotta magasabb rendű érdeknek.

5. HIVATÁSBELI JOGOK ÉS KÖTELEZETTSÉGEK

A jogellenességet kizáró okok e csoportját a 20. századi jogtudósok közül egyedül Finkey kezeli *sui generis* kategóriaként. E szerint kizárja a cselekmény jogtalanságát az adott hivatali köteleesség szabályszerű teljesítése, az állam által elismert hivatás, foglalkozás gyakorlása. Finkey ebbe a csoportba sorolta többek között a hivatás-szerű orvosi tevékenységet operáció esetén, valamint az anya életének megmentése érdekében végrehajtott magzatelhajtást.¹⁰²

⁹⁹ B. III. 6553/1933. sz. in LENGYEL Aurél (szerk.): *Büntetőjogi döntvénytár XXVII. kötet* (Budapest: Franklin 1935) 69.

¹⁰⁰ Uo. 70.

¹⁰¹ FAYER (72. lj.) 280–282; FINKEY (6. lj.) 213–217.

¹⁰² FINKEY (6. lj.) 150. Finkeyvel szemben a kortárs jogtudósok nem kezelték a hivatásbeli jogokat elkülönböztetett dogmatikai kategóriaként, Heller például az orvosi beavatkozás kérdését a szükséghely-

5. 1. A FEGYELMI VÁLASZTMÁNY TAGJAINAK RÁGALMAZÁSI ÜGYE – A JOGI AXIÓMA „TOPOSZA”

A Kúria gyakorlatában elsőként 1926-ban jelent meg e büntethetőségi akadályra való hivatkozás egy rágalmazási ügyben. A történeti tényállás alapján a vármegyei közigazgatási bizottság fegyelmi választmánya megállapította U. F. jegyző fegyelmi felelősségét, s a határozat indokolásában úgy fogalmazott, hogy „a jegyzőnek alkoholiztikus idegessége miatt beszámíthatósága korlátozott, s ezen bajából eredő fizikai dekadenciája következtében elhelyezkedési illetve megélhetési lehetőségei csökkent mértékűek”.¹⁰³ A határozatban szereplő kijelentések miatt a jegyző feljelentést tett hivatali hatalommal elkövetett rágalmazás miatt, azonban a királyi járásbíróóság a bűnvádi eljárás megindítását megtagadta, ugyanis álláspontja szerint nem volt büntethető a fenti cselekmény. A másodfokon eljáró bíróság azonban törvénysértőnek találta a járásbíróóság végzését, és az eljárás lefolytatására utasította azt.

A Kúria arra a következtetésre jutott, hogy a járásbíróóság jogszerűen tagadta meg az eljárást arra való tekintettel, hogy a fegyelmi határozatban szereplő kijelentés nem valósítja meg a rágalmazást. A Kúria kimondta, hogy a fegyelmi választmány tagjai nem vonhatók felelősségre rágalmazás vagy becsületsértés címén azokért a kijelentésekért, amelyeket az eljárás alá vont személyre, a fegyelmi ügygel összefüggésben tesznek. Az indokolásban ezt követően kitért arra, hogy a büntetendőség kizárása ebben az esetben nem egy konkrét jogszabályi rendelkezés alapul, ugyanis a *becsület védelméről szóló 1914. XLI. törvény*cikk vonatkozó rendelkezése csak az ügyfelek és képviselők relációjában zárja ki a fenti kijelentések jogellenességét.¹⁰⁴ A Kúria ezt követően kimondta, hogy a fenti cselekmény büntetlensége egy olyan „jogi axiomán” alapul, amelyet a törvényhozó annyira magától értetődőnek tartott, hogy nem is alkotott rá külön jogszabályi rendelkezést.¹⁰⁵ Habár a bíróság megállapítása tartalmilag helyeselhető, azonban nem adott választ arra a kérdésre, hogy mit értett „jogi axiomán”, valamint nem nevesítette konkrétan a jogellenesség hiányát sem.

5. 2. TANÚZÁSI KÖTELEZETTSÉG KONTRA RÁGALMAZÁS

Hasonló dogmatikai kérdéssel szembesült a Kúria 1928-ban, amelyben a fő kérdés a tanúk által az ügygel összefüggésben tett rágalmozó és becsületsértő kijelentések

zetek között helyezte el, Angyal pedig különbséget tett harmadik személyek jogmentő cselekménye és az állam által elismert foglalkozás során elkövetett jogsértések között. ANGAL (4. lj.) 455–457.; HELLER (10. lj.) 172.

¹⁰³ B. I. 4478/1926. sz. in LENGYEL Aurél (szerk.): *Büntetőjogi döntvénytár XIX. kötet* (Budapest: Franklin 1927) 134.

¹⁰⁴ 1914: XLI. tc. a becsület védelméről. 17. § Ugyanez a szabály áll az ügyfélnek vagy képviselőjének az ily ügyben tárgyalás alkalmával szóval vagy üggyiratban tett egyéb ily nyilatkozata tekintetében is, feltéve, hogy a nyilatkozat az ügygel összefügg, és hogy a nyilatkozat az ügyfél érdekében szükséges volt. ANGAL (53. lj.) 109–110.

¹⁰⁵ ANGAL (53. lj.) 135.

büntetendősége volt. A bíróság itt is rögzítette, hogy a becsületvédelmi törvény 17. §-a kizárólag az ügyfélnek és képviselőjének biztosított büntetlenségét az eljárás során, így e szabály nem terjeszthető ki a tanúkra.¹⁰⁶ A koronaügyész perorvoslatában arra hivatkozott, hogy a tanú cselekménye nem büntetendő abban az esetben, ha a kihallgatást végző szerv kérdéseire adja elő, a közvetlen észlelésén alapuló információkat, betartva az eljárásjogi kötelezettségeit. A koronaügyész azonban nem a jogellenesség, hanem a bűnösség síkján közelítette meg e kérdést, ugyanis a büntetethetőség kizártságának oka véleménye szerint az, hogy a tanú „nem attól a szándéktól vezetve cselekszik, hogy rágalmazzon, hanem ilyen szándék hiányában csupán polgári kötelességének tesz eleget”.¹⁰⁷

A Kúria végül felmentő ítéletet hozott az ügyben, azonban nem a koronaügyész érvelését követte az indokolás során. Elsőként utalt rá, hogy a vád tárgyát képező cselekmények azért nem bűncselekmények, mert az ilyen kijelentésekkel a tanú perjogi kötelességének tesz eleget. Ezt követően utalt az előzőleg elemzett 1926. évi döntvényére és az abban foglalt „jogi axioma” toposzra, azonban itt már pontosította korábbi döntését a jelen határozatban foglaltak alátámasztására. Amíg a tanú eljárással összefüggő kijelentéseinek büntetlensége a perjogi kötelességek teljesítéséből fakad, addig a fegyelmi hatóság tagjainak büntetlensége „egy magától értetődő, a fegyelmi jog, illetve hivatalnoki szervezetéből folyó jogi elv” következménye.¹⁰⁸ Az egymással koherenciában lévő döntvényeket egymás mellett értelmezve levonható a következtetés, hogy a rágalmazás és a becsületsértés elemzett eseteiben a bíróság tudatosan, egy konkrét attributív jogszabályi rendelkezés hiányában zárta ki a cselekmény jogellenességét, s habár *expressis verbis* nem említi a jogellenességet kizáró ok jogirodalmi típusát, a bíróság érvelése tartalmilag a hivatásbeli jogok és kötelezettségek gyakorlását fedi le. Ez alátámasztható azzal, hogy e dogmatikai kategória esetén – ellentétben a hatósági jogok gyakorlásával – jellemzően nincs írott jogi szabályozás,¹⁰⁹ mint arra a Kúria is utal a becsület védelméről szóló törvény kapcsán, hanem az adott hivatásbeli jog gyakorlása adja a materiális jogigazolást.

5. 3. ORVOSI HIVATÁS SZABÁLYSZERŰ GYAKORLÁSA

A Kúria 1933-ban hozta meg azt a döntvényt, amelyből már világosan kiolvasható a hivatásbeli jogokkal kapcsolatos álláspontja. Az ügy terheltjeként szereplő orvos művi terhességmegszakítást hajtott végre egy szifilisztes nőn arra hivatkozással, hogy a betegség miatt olyan legyengült állapotban volt, hogy életveszélyessé vált számára a szülés. A Kúria az előbbieken elemzett két döntvényhez hasonlóan itt is kimondta, hogy az akkor hatályos jogszabályok biztosítanak büntetethetőségi akadályt a fenti esetre: a Csemegei-kódex különös része nem tartalmaz speciális bün-

¹⁰⁶ B. I. 948/1928. in LENGVEL Aurél (szerk.): *Büntetőjogi döntvénytár 21. kötet* (Budapest: Franklin 1929) 87–88.

¹⁰⁷ Uo. 89.

¹⁰⁸ Uo. 90.

¹⁰⁹ NAGY (1. l.) 231.

tethetőséget kizáró okot a magzatelhajtás tényállása alatt, valamint az általános részben szabályozott végszükség szabályai sem alkalmazhatók. Ez azzal magyarázható, hogy a Csemegi-kódexben szabályozott végszükség szabályai csak a tettes saját vagy hozzátartozójának élete megmentése esetén voltak alkalmazhatók.¹¹⁰

Ezt követően a Kúria azt vette górcső alá, hogy milyen jogon kívüli normák képezik az orvosi tevékenység zsinórmértékét. E körben utalt a Magyar Orvosszövetség 1928. évi határozatára, amiben a testület kinyilvánította, hogy az orvosi beavatkozás megengedett az anya életét vagy testi épségét komolyan veszélyeztető esetekben, ha azt legalább kettő orvos szükségesnek nyilvánítja. Habár a bíróság végül nem ez alapján bírálta el az ügyet,¹¹¹ azonban tett egy olyan megállapítást, ami a szokásjog büntetőjogban betöltött szerepével kapcsolatban jelentőséggel bír: kimondta, hogy mivel a büntetőtörvényben nincs speciális rendelkezés az orvosokra nézve a vád tárgyát képező eset elbírálására, ezért e szakmai állásfoglalás „nem tekinthető a törvénnyel ellenkezőnek, hanem a törvény hiányát az orvostudomány fejlődése és a változott viszonyok bölcs figyelembevétele mellett pótolni igyekvő állásfoglalásnak”.¹¹² E jogi megállapítás azért jelentős, mert lényegében a Kúria ezzel megerősítette, hogy e hivatásbeli jog gyakorlásánál a jogforrási hierarchián kívüli normák, az adott hivatás szabályai képezik a zsinórmértékét.

A Kúria utalt arra, hogy az alsóbb bíróságok szubjektív oldalról közelítették meg az esetet, megállapítva, hogy a vádlottat nem ölési vagy testi sértési szándék vezette a cselekmény kifejtése során. Annak ellenére, hogy a bűnösség kérdésére vonatkozó megállapítást elfogadta, ezt követően a jogellenesség síkján folytatta az elemzést, kimondva, hogy „nincs kriminalitás abban”, ha az orvos a műtétet a (1) a beteg beleegyezése mellett (2) a terhes nő életének vagy egészségének megmentése céljából hajtja végre és (3) tudományos alapokon szükségesnek tartja. Ezt követően a Kúria – a korábban Schultheisz tollából idézett érdekösszeméréshez hasonlóan – a következő megállapítást tette: „A hivatásnak szabályszerű gyakorlása közben egy nagyobb veszély vagy jogsérelem elhárítása céljából elkövetett ily cselekmény miatt a bűnösség megállapítása az általános jogérzetbe ütköznék”, így a bíróság felmentette a vádlottat, ugyanis a „cselekményükből hiányzott a büntethető jogellenesség és ennek tudata”.¹¹³

Az elemzett döntvényből az alábbi dogmatikai következtetések vonhatók le: (1) egyfelől elismeri az orvosi hivatásjogot *sui generis*, büntetőtörvényben nem szabályozott jogellenességet kizáró okként. Ezen a ponton egyedül az vitatható, hogy a beteg beleegyezése a hivatásbeli jog gyakorlásának tartalmi elemét képezi, ugyanis a beteg sokszor akaratnyilvánításra képtelen állapotban van az orvosi tevékenység kifejtése során.¹¹⁴ (2) A Kúria ugyan alapvetően a jogellenesség síkján vizsgálta az ügyet, azonban álláspontom szerint továbbra is szükségtelenül hivatkozik a jog-

¹¹⁰ B 1.118/1933. sz. in LENGYEL Aurél (szerk.): *Büntetőjogi döntvénytár XXVI. kötet* (Budapest: Grill 1934) 33–34. (A továbbiakban: B 1.118/1933. sz.).

¹¹¹ Ennek az az oka, hogy a történeti tényállás alapján a vádlott nem kérte ki más orvos véleményét.

¹¹² B 1.118/1933. sz. 34.

¹¹³ B 1.118/1933. sz. 35.

¹¹⁴ FINKEY (32. l.) 59.; VÁMBÉRY (9. l.) 233.

ellenesség tudatának hiányára, ami viszont bűnösségi kérdés, s vizsgálata a jogellenesség hiányának kimondása után mellőzhető. (3) A jogos érdekek összemérések elve egyértelműen megjelenik az érvelésben, így cáfolható Schultheisz azon álláspontja, miszerint ezt az elvet a hazai bírói gyakorlat nem emelte a jogellenességet kizáró okok rangjára.¹¹⁵

ÖSSZEGRZÉS

A releváns dogmatikai álláspontok elemzését és összehasonlítását követően arra a következtetésre jutottam, hogy a szokásjogilag fennálló jogellenességet kizáró okok elismerését három dogmatikai tétel alapozta meg a vizsgált időszakban: egyfelől a német közvetítéssel megjelent jogtalanság egységességének tana, másrészt a szokásjog kivételes jogforrási szerepének elismerése a kodifikált büntetőjogban, harmadrészt az anyagi jogellenesség teóriájának megjelenése. Az elkövető büntetőjogi felelősségét szűkítő szokásjog és a törvényben nem szabályozott jogellenességet kizáró okok közötti kapcsolat felismerése viszont egyedül Hellernél jelent meg. Fontos kiemelni, hogy az anyagi jogellenesség koncepcióját is csak a jogtudósok egy része (pl. Irk, Finkey) ismerte el a vizsgált korszakban, s a jogilag védett értékek sértését és veszélyeztetését értették alatta, tehát elsősorban a jogellenesség tartalmi igazolásaként tekintettek rá.

A feldolgozott kúriai döntések alapján az egyes jogellenességet kizáró okok kapcsán a következő megállapításokra jutottam: a házi fegyelmi jog ugyan rendszertanilag egy különös részben szabályozott jogellenességet kizáró ok volt, a fegyelmi jog gyakorlására jogosult személyek köre pedig levezethető volt a büntetőtörvényen kívüli normákból, így nem minősíthető egy „tisztá” szokásjogi jogellenességet kizáró oknak a vizsgált korszakban. A Kúria jogalkotó tevékenysége azonban több ponton is kimutatható a büntetőjogi felelősséget szűkítő és tágító irányban is: (1) a fegyelmi jog gyakorlásának indokait absztrakt szinten a legfelsőbb bírói fórum dolgozta ki, ami szűkítette a büntethetőségi akadály alkalmazási körét. Álláspontom szerint azonban ez az értelmezés közelebb áll a norma teleologikus értelméhez, mint a büntethetőségi akadály valódi megszorító értelmezéséhez, ugyanis a fegyelmi hatalommal való visszaélés korlátjaként funkcionál. (2) A cseléd–gazda viszonyban a bíróság nem tulajdonított különösebb figyelmet a cselédtörvény speciális rendelkezéseinek, hanem autonóm büntetőjogi jelentéstartalmat tulajdonított a gazda fegyelmi jogának. (3) A kúriai gyakorlatot elemezve megfigyelhető, hogy a bíróság a tanítók fegyelmi jogát egy *sui generis* (a házi fegyelmi jogtól eltérő tartalmú) jogellenességet kizáró okká transzformálta, figyelembe véve a büntetőjogon kívüli szakjogi normákat, s lényegében kivonva azt a 313. § alól. Levonható tehát a következtetés, hogy az egységesnek látszó házi fegyelmi jogot a Kúria elkezdte diverzifikálni a különböző életviszonyok területén.

A *volenti non fit iniuria* érvényesülését illetően a Kúria elsőként az Angyal-féle álláspontot fogadta el, elismerve annak érvényesülését a testi sértés minden ese-

¹¹⁵ SCHULTHEISZ (95. lj.) 46.

tére, azonban későbbi döntvényében ellentmondott korábbi állásfoglalásának jogtárgyharmonikus megközelítéssel. Nem volt egységes a dogmatikai megközelítése sem: az első döntvényben még a tényállásszerűség síkján vizsgálta, s csak későbbi döntvényében mondta ki a jogellenességet kizáró jellegét.

Mivel a végszükség alkalmazhatóságát rendkívül szűk körben engedte meg a magyar jogalkotó, meglátásom szerint nem véletlen, hogy a 20. század első felében megjelentek a végszükség *genus proximumát* jelentő szükséghelyzetek és Hellernél a kötelesség-összeütközés mint önálló jogellenességet kizáró kategóriák. A hivatásbeli jogok fennállása esetén kezdetben csak a tartalom nélkülinek tűnő „jogi axiómákra” hivatkozott a Kúria, addig az orvosi tevékenység körében részletezte annak tartalmi elemeit, utóbbi esetben az érdekösszemérési elmélet is megjelent a bíróság érvrendszerében. A hivatásbeli jogokkal összefüggésben kiemelendő, hogy a bíróság felismerte, hogy a tartalmi jogigazolást ezekben az esetekben nem a jogszabály felhatalmazó rendelkezése adja, hanem az adott hivatás, foglalkozás szabályai szerinti eljárás. A szokásjogi jogellenességet kizáró okok és a materiális jogellenesség kapcsolatát illetően megállapítható, hogy az anyagi jogellenesség koncepció elfogadását sejteti a „kriminalitás” hiányának többszöri kiemelése az elemzett ítéletekben, azonban az megmaradt pusztán ornamentációnak, ugyanis érdemi utalás egyik ítéletben sem történt a jogellenesség materiális oldalára.